

XI кластарда эне тили (кыргыз, орус, өзбек жана тажик) жана адабияты боюнча жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестацияны өткөрүү боюнча нускамалык-методикалык кат.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү министрлителдинин 2019-жылдын 8-апрелиндеги №378/1 буйругуна ылайык XI класстардын окуучуларынын эне тили жана адабияты боюнча Жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестациясы (ЖМА) жазууга 5 астрономиялык saat бөлүнгөн, көлөмү 150-300 сөздөн турган эссе-аргументация формасында откорулот.

Сынак катары эссеңи жазуу максаты окуучулардын тандалган теманы чыгармачыл түшүнүүсүн, өзүнүн позициясын аргументтөө менен коюлган көйгөй боюнча өзүнүн пикирин жана ойлорун билдири билүүсүн, логикалык жактан туура ойлонуу жөндөмүмдүлүгүн, келтиргөн ойлорунда карамакарышылыкка жол бербей, өз ойлорун туура жана ырааттуу билдири билүүсүн текширүү эсептелет.

Ар кандай аргументацияда тезистин (негиздөө үчүн келтирилген ырастоолор, ой жүгүртүүлөр, пикирлер) жана далаалдердин (далилдөөлөр же аргументтер) болушуу болжолдолот.

Көз караштын пайда болушуна жана аны аргументтөө үчүн негиз катары окуучуларга текст сунушталат. Окуучу тексттин мазмуну менен таанышын, окултандын негизинде жеке таасирленүүсүн жана ойлорун түзүшү керек.

Окуучулардын тандоосуна ар кандай проблематиканы камтыган 3 текст сунушталат:

- коркот текст – проза;
- коркот текст – поэзия;
- публицистикалык текст.

Аргументтөөчү эссе үчүн сунушталган тексттер тандоо критиерийлерине дал келет, министрлик менен макулдашылган (1-тиркеме) жана төмөнкү проблематикаларды камтыйт:

- адамдын адеп-ахлактык сапаттары;
- адамдардын өз ара аракеттешүүсү (үй-бүлөдө, достору менен, коомчуулукта);

- коомдун социалдык түзүлүшү;
- жакшылык менен жамандыктын тирешүүсү;
- адам жана жаратылышы;
- адам жана искусство.

Тексттин темасы талкуулого коюлган тигил же бул көйгөйдү бөлүүгө мүмкүндүк берет.

Окуучу текстте берилиген бир гана көйгөйдү таңдаш, эссеңин композициясын ойлооп чыгып, андан кийин төмөнкү структурада эссеңи жазуусу керек.

1). Көйгөйдү формулировкалоо

Тексттеги көйгөй – бул чечүүнү жана изилдөөнү талап кылган теоретикалык же практикалык татаал маселе. Көйгөйдү татаал, маанилүү, олуттуу, кыйын, терен, негизги, башкы, актуалдуу, учурдагы эң кызык, курч, жетилген, философиялык, саясый, идеологиялык, социалдык, улуттук, эл аралык деп аныктаса болот.

Көйгөйдүн өзүнүн обьекти болот, мисалы, согуш, тынчтык, экономика, саясат, идеология, тарбиялоо, билим берүү. Тексттин көйгөйүн эки негизги ыкма менен формулировкаласа болот: а) көйгөйдүн обьектин баалоо («Бул кимдин көйгөй?», «Бул эмис болгон көйгөй?» деген суроолорго жооп берүү); б) көйгөйдү суроо түрүндө аныктоо (көйгөй чечимди талап кылган суроо болуп саналат).

Ошондой эле кириш сөздө көйгөйдүн пайда болуу тарыхы көрсөтүлүпү мүмкүн; чечилип жаткан көйгөйдүн башка көйгөйлөрдүн катарында аныкташын орду; көйгөйдүн өзгөчөлүктөрүн баяндап жазуу; көйгөйгө жалпы көз караш ж.б.

2) Көйгөйдү комментарийлөө

Автордун жазганды канчалык актуалдуу экени жөнүндө ойлонуу керек; ким жана кандай жагдайларда мындаай көйгөйлөргө учурдайт. Эгерде мүмкүн болсо, «масселенин тарыхына» тие кетсе болот, бул көйгөйдү кандай карашкандарын, башка авторлор бул көйгөйдү чечүүгө аракет кылышкандыгы, бул маселе боюнча автордун көз карашы менен дал келбеген башка көз караштар бардыгы тууралуу кыскача айттын кетсе болот.

Эссеңин бул бөлүгүндө материалды баяндоону эки ыкмасы болушу мүмкүн: 1) айрым фактылардан көйгөйдү формулировкалоого өтүү; 2) көйгөйдү формулировкалоодон комментарийге өтүү.

3) Автордун позициясын аныктоо

Эгерде тексттин көйгөйү суроо түрүндө коюлса, анда автордун позициясы – бул текстте коюлган суроого жооп болуп саналат.

Автордун позициясын аныктоо үчүн төмөнкү суроолорго жооп берүү керек: «Текстти түзүү менен автор өз окурмандарына эмне деп айтайын деди эле?», «Автор баяндалып жазылган жагдайды, каармандып жоруктарын кандайча баалайт?».

4) Жеке көз карашты формулировкалоо

Бул тапшырма адепки тексттин көйтөүн жана автордун позициясын түшүнүү менен түздөн-түз байланышкан – дал ушул учурда окуучу ойлонууга, өзүнүн пикирин билдириүүгө, автор менен диалогто киришүүгө мүмкүндүк алат, Бүтүрүүчү автордун позициясы менен макул болууга же макул болбоого укуктуу. Анын жеке пикири даилдөөнү талап кылуучу тезис болуп саналат.

Тезис – бул кандайдыр бир идея (ой, көз караш, позиция, абал). Эссеинин бул бөлүгүнө тактык жана ачыктык маанилүү. Тезисти түшүндүрүү зарыл. Муну башкы сөздөрдү түшүндүрүү аркылуу кылса болот.

5) Өз көз карашты аргументтөө

Окуучунун бардык ойлору аргументтер менен бекемделип көрсөтүлүшү керек. Бул изилдөө учурунда табылган, алынган даилдер, даилдөөлөр. Алар эмнеге окуучу тарабынан келтирилген тезистерди кабыл алууга мүмкүн жана керек экендигине негиздеме болуп саналат.

Аргументтерди мисалдар, даилдер, авторитеттүү пикирлер ж.б.у.с менен бекемден көрсөтүү керек. Эреже катары, бул окуучу өзүнүн көз карашын даилдөө үчүн колдоно турган фондук материалдар болуп саналат.

Бул үчүн окуучу төмөндөгүлөрдү колдонсо болот:

- логикалык (рационалдык) даилдер, же аргументтер – бул реалдуу фактылар, теориялар, гипотезалар, статистикалык маалыматтар, жаратылыш мыйзамдары, өз көзү менен көргөн адамдардын күбөлүктөрү, эксперименттердин жыйынтыктары ж.б.у.с.;
- илюстрация мисалдары – бул адабияттан, жеке турмушунан же жакын адамдардын жана тааныштардын турмушунан алынган мисалдар, ошондой эле кандайдыр бир шарттарда турмушта мүмкүн болуп кала турган окуялар;
- авторитеттүү пикир – бул бафдыгы тарабынан аксиома катары кабыл алышуучу белгилүү адамдардын, илим же адабияттын ишмерлеринин айтЫмдары. Элдин турмуштук тажрыйбасы, элдик даанышмандык катары кабыл алышуучу макалдар жана лакаптар.

Бардык келтирилген аргументтер логикалык жактан тезис менен шайкеш болуусу керек. Негизинен даилдер же аргументтер «Эмнеге?» деген суроого жооп берипшиет. Бул суроону тезисти формулировкалагандан кийин, аргументтер бири-бири менен байланышканын жана башканы эмес, дал ошол абалды даилден тургандыгына ынануу үчүн берүү керек.

6) Жыйынтык чыгаруу

Аргументтөөнү бүтүргөндөн кийин окуучуга жыйынтыкты формулировкалоо зарыл. Анда ал төмөнкүлөрдү кыла алат:

- карылнын жаткан маселени кыскача түрдө көрсөтүү; бардык ойлорду жалинылоо;
- келечектеги, перспективаадагы көйгөдүн өрчүшүн белгилөө;
- сунушталган чечимдердин практикада колдонулушу жөнүндөгү божомолдору менен бөлүшүү.

Окуучуларды эссеңи жазууга даярдоодо төмөнкүлөрдү кылуу керек:

1. Окуучуларды эссеңе болгон талаптар жана аны текшерүүнүн критерийлери менен тааныштыруу.
2. Ар бир критерийдин этаптык талдоосун жүргүзүү:
  - а) тексттин көйгөйү, көйгөйлөрдүн түрлөрү, тексттин көйгөйлөрүн бөлүп чыгаруу ыкмалары, көйгөйдү формулевкалоо ыкмасы;
  - б) комментарий, комментарийдин түрлөрү, жол-жоболоо ыкмасы;
  - в) автордун позициясын ачып көрсөтүү жана аны жол-жоболоонун ыкмалары;
  - г) өз позицияны аргументтөө, аргументтердин түрлөрү.
3. Аргументтөөчү эссеңин композициясынын үстүнөн иш жүргүзүү.
4. Эссеңи жазуу боюнча жана баалоонун ылайыктуу критерийлери боюнча өз ара текшерүү иштерин уюштуруу.

2-тиркемеде эссеңи жазуу үчүн тапшырмаларды камтыган тексттин үлгүсү көрсөтүлгөн. 3-тиркемеде окуучуларга текстти логикалык жактан туура түзүүгө жардам бере турган сунуштоолор жана көнтүк клишелер берилген.

Аргументтөөчү эссе окуучу канчалык деңгээлде төмөнкүлөрдү билерин көрсөтөт:

- берилген проблематикага ылайык текстти ырааттуу жана логикалык жактан туура түзөт жана өз ойлорун билдирие алат;
- аргументтөөнү, мисалдар менен тезистик-далилдөө бөлүгүн түзгөндү билет;
- ассоциативдик жана ийкемдүү ой жүгүртүүнүн көндүмлөрүн көрсөтөт;
- жазуу текстин орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык нормаларга ылайык жол-жоболигтурат;
- сөздүк запасынын ар түрдүүлүгүн көрсөтөт.

Бул төмөнкүлөрдү өзүнө камтыган баалоонун критерийлерин иштеп чыгууга негиз болду:

1. Ойду баяндаа жазуунун структурасын/композициялык жактан бүткөндүгүн, логикага негизделгендигин, ырааттуулугун.
2. Тексттин негизги көйгөйүн формулировкалоо жана комментарий берүү
3. Аденки тексттеги автордун позициясын комментарийлөө жана аргументациялоо.
4. Окуучунун жеке пикирин жана тезисти формулировкаосун көрсөтүү.
5. Өз позициясынын аргументациясын: аргументтердин бар болуусу.
6. Аргументациянын сабаттуулугу.
7. Корутундуун бар болуусу.
8. Көптик жана стилистикалык нормалардын сакталуусу

Эссе жазуу боюнча сунуштама

1. Сунушталган текстти күнт коюп окунуз.
2. Эссеңи жазууда структуралык нормалардын сакталуусу:

I. Киришүү (теманы жана тексттен келип чыккан көйгөйдү аныктоо)

II. Негизги бөлүүк

- Автордун көз карашын аргументтештируү жана ага түшүндүрмө берүү.
- Тезис (жеке көз карашы, автордун оюна карата макул же карама-каршы көз карашы билдириүү).
- Биринчи аргумент (Ата Мекендиң, кыргыз жана чет элдик көркөм адабий чыгармаларга таянуу).
- Экинчи аргумент (турмуштук тажрыйбаларга таянуу).

III. Жыйынтык

Эскертуү: Эссеңин колому 150 жана 300 сөздөн кем болбошу керек.

Тексттин темасы тиги же бул талкууга алынган маселени белгилеши мүмкүн. Бул учурда темада белгиленген позицияны окуучунун кабыл алуусу зарыл эмес.

Сынаптык тексттердеги көйгөйлөр(болжолдуу тизме)

- Тарыхый эс-тутум көйгөйү (эмне учун адам өткөндү эске сактасы керек? Өзүнүн үй-бүлөсүн жана Ата Мекенин сүйүү деген эмне?).
- Адамдын нравалык түрүктуулук көйгөйү.
- Адам жана жаратылыш көйгөйү (Адамдын жаратылышка тийгизген таасири жана анын натыйжасы).
- Адамдын жаратылыштын жандуулугун кабыл алуу көйгөйү (Адамдын жаратылыштын жандуулугун кабыл алып, ага кам көрүүсү зарылбы?).
- Коомдун социалдык түзүлүшүндөгү акыйкатсыздык көйгөйлөр (Коомдогу адамдардын бай жана кедей болуп бөлүнүшү табигый көрүнүшпү? Коом туура түзүлгөнбү?).
- Жеке жана коомдун кызыкчылыгын эске алып, кесип тандоо көйгөйү (Кесип тандоодо же жеке жана коомдун кызыкчылыгы дал келиши мүмкүнбү?).
- Адамдын өзүнүн жана коомдун алдындагы жоопкерчилиги (адам коомдон жана башка адамдардан эркин боло алабы?).
- Маданияттардын бири-бирине өтүү көйгөйү.
- Жалгыздык жана жакындарына кайдыгерлик көйгөйү.
- Аталар жана балдар көйгөйү.
- Согуш мэзгилиндеги нравалык тандоо көйгөйү.
- Адамдын ар тараптан осүп-өнүгүүсү учун жакшы нерсенин таасир этүү көйгөйү.
- Экологиялык көйгөйлөр.
- Адамдын жашоосундагы наңдын орду жана мааниси.
- Сүйүү көйгөйү.
- Ата-энелик сүйүнү көйгөйү .

- Достук көйгөй.
- Аткарған кызметка карата жоопкерчилик көйгөй.
- Жеке мамиледеги ишеним жана чыккынчылық көйгөй.
- Аял жана согуш.

Жазуу сынак иштери баалоо сынак болгон күн эсепке алынбастан эки иш күнүнөн көп эмес убакыттын ичинде тиркелген баалбо критерийлеринин негизинде ПК тарабынан ишке ашырылат. ИГАның жыйынтыгы беш баллдык системанын негизинде бааланат. Окуучулардын иши "2" (канатандыралык эмес) жана "5" (эн жакшы) деп бааланган бааларына карата сын-пикир жазылат.

Эссе үчүн тандалган тексттин критерийлери

№	Критерий	Талаптар
1	Тексттин көлөмү	Тандалган текст талап боюнча көлөмдөн ашпайт (700 сөз)
2	Тексттин стили	<p>Текст көркөм (проза, поэзия) же публицистикалык стилге тиешелүү.</p> <p>✓ текст бүтүрүүчүнүн жаш өзгөчөлүгүнө ылайык келет жана мазмуну окуучулардын коммуникативдик, окурмандык жана турмуштук тажрыйбасынын чегинен чыкпайт;</p> <p>✓ текст автордун көз карашын, коммуникативдик ой-пикирин жана максаттарын ишке ашырууда өтө жонокой болбоого тийиш;</p> <p>✓ текст онүктүрүүчүлүк, билим берүүчүлүк жана тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүккө ээ жана окуучулардын кругозорун естүрүүгө жөндөмдүү;</p> <p>✓ текст этикалык, нравылык ж.б. социалдык, инсандык маанилүү көйгөйлөрдү көтөрүп чыгуу өзгөчөлүгүнө ээ;</p> <p>✓ тексттин мазмуну тигил же бул көйгөйдү бүтүрүүчү тарбынан ар таралтуу, эмоционалдык жактан кенири чечмелеп жана баяндап берүүгө мүмкүнчүлүк түзөт;</p> <p>✓ текст окуучу тарбынан окулган материалга карата анын ар түрдүү ой жүгүртүүсүн жана жеке пикирин баяndoого шарт түзөт;</p> <p>✓ тексттин мазмуну окуучуларды диний, улуттук, жыныстык ж.б. белгилери боюнча бөлбөйт;</p> <p>✓ текст маалымттык элементтер менен ашыкча жүктөлбөйт: терминдер, энчилүү аттар, фактологиялар жана цифралар;</p> <p>✓ Эгер көркөм чыгарманын үзүндүсү берилсе, ал маанилик бүтүндүккө ээ болууга, тактап айтканда, анын аяктаган бөлүгүн түзүүгө тийиш.</p>
3	Тексттин мүнөзү	

Эссеинин мазмунун баалоо критерийлери

Критерийлөр	Сүрөттөө	Балл
Эссеинин структурасы, логикалуулук, ойду баяndoо уланмалуулугу	-эссеинин түзүлүшүндө бардык элементтер катышат, иште маанилик бүтүндүк мүнөздүү болот, баяndoонун кептик байланышы жана уланмалуулугу сакталса:	5
	-эссеинин түзүлүшүндө бардык элементтер катышат: маанилик бүтүндүк мүнөздүү болот, баяndoонун кептик байланышы жана уланмалуулугу сакталат,	4

	<p>бирок бир логикалык катага, же текстти абзацка ажыратууда бир катага жол берилсе;</p> <p>-эссеңин түзүлүшүндө бардык элементтер катышат, коммуникациялык ой берилет, бирок үч-торттөн кем эмес логикалык катага, же текстте 2 абзацтын бузулушуна жол берилсе;</p> <p>- жазуу ишинде абзацтын ажыратылышы сакталбай, түзүлүшүндө элементтер толук эмес бериллип, 5 логикалык катага жол берилсе;</p>	3 0
Тексттин түйүндүү көйгөйүн аныктоо	<p>-бүтүрүүчү тексттеги койгөйдү туура аныктай алса, жазуу ишинде койгөйдү түзүүгө жана түшүнүүгө байланыштуу фактылык каталар жок болсо;</p> <p>-бүтүрүүчү тексттеги койгөйдү туура аныктай албаса;</p>	5 0
Тексттеги автордун көз карашын аргументтештириүү жана түшүндүрмө берүү	<p>- бүтүрүүчү тарабынан текстке таянуу менен андагы көйгөйлөрө түшүндүрмө бериллип, так аргументтер жана цитаталар көлтирилсе;</p> <p>- түшүндүрмө үстүртөдөн берилсе;</p> <p>-түшүндүрмө жок, айтып берүү менен чектелсе;</p>	3 0 5
Жеке пикиринин болушу	<p>- автор тарабынан текстте коюлган кейгөйгө бүтүрүүчүнүн өз пикирин билдириүүсү (автордун көз карашы менен макул же макул эмес);</p>	5
Биринчи аргумент(көркөм чыгармaga таянуу менен)	<p>-бүтүрүүчү окуган көркөм чыгармaga таянуу менен аргумент көлтирире;</p> <p>Эскертуү: ар бир кийинки аргумент үчүн (ар башка чыгармадан) кошумча 0,5 балдан жетпелет.</p>	5
Экинчи аргумент(турмуштук тажрыйбага таянуу менен)	<p>-бүтүрүүчү турмуштук тажрыйбага таянуу менен аргумент көлтирире;</p> <p>-бүтүрүүчү тексттин автору тарабынан коюлган кейгөйгө өз пикирин билдирилген жок (автордун көз карашы менен макул же макул эмсистигин), аргументтерди көлтирген жок, же сыннакка катышуучунун ою жөн гана формалдуу (мисалы: “Мен автор менен макулмун же макул эмсесмин), же иште бүтүрүүчүнүн пикири таптакыр чагылдырылган жок.</p>	0 5
Жыйынтык	<p>- жыйынтык түзүлгөн тезистен, көлтирилген аргументтерден жана мисалдардан келип чыгат;</p> <p>- жыйынтык тезис жана аргументтерге жарым-жартылай гана жооп берет;</p> <p>- жыйынтык жок, же тезис жана аргументтерге жооп бербейт;</p>	5 3 0
Кептик жана стилдик ченемдердин сакталышы	<p>-стилдик жана кептик каталар жок же 1 гана катага жол берилсе;</p> <p>- 2-4 каталарга жол берилсе;</p> <p>- бештен көп каталарга жол берилсе.</p>	5 3 0

Баллдарды баага которуу шкаласы (адабият)

Баллдар	Баа
40-31	5
30-21	4
20-11	3
10-0	2

Сабаттуулук (кыргыз тили)

Баа «5»	1 пунктуациялык же 1 грамматикалык катага жол берилет.
Баа «4»	Жол берилет: <ul style="list-style-type: none"> • 2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык каталарга; • 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык каталарга; • 4 пунктуациялык жана 2 грамматикалык каталарга жол берилип, орфографиялык каталар жок болсо.
Баа «3»	Жол берилет: <ul style="list-style-type: none"> • 4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталарга; • 3 орфографиялык жана 5 пунктуациялык каталарга; • 7 пунктуациялык каталар жана 4 грамматикалык каталарга жол берилип, орфографиялык каталар жок болсо.
Баа «2»	“3” баасы үчүн каралган каталардан да орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар көп болсо.

Эссе үчүн берилүүчү текст

1. Берилген текстти окуп чыгыңыз.

Кыймат

Аксандаган Авдий вокзалга жарым saatта аран жетти. Жолдон тактасын жараңкысын таап алып, аны балдак ордуна таянып барганы огожо болду.

Кыйма-чийме чубалган темир жолдорун, поездден артылып турган темир көпүрө баш болуп, ар кандай темир курулуштардын, бийик илинген прожекторлор менен ары-бери соймондол жуп крандардын, вокзал алдындағы аяңт түгүл, бүткүл станция шаарчасынын үстүнөн селектордон баркылдаган буйрук-сөздөр аркы-терки жылган локомотивдердин үндөрү, келген-кеткен жүргүнчлөрдүн поездеринин кабарын айткан радиокызметчынын жарыя добушу жаңырат. Кулак-мурун кескендөй ыңжын ээн талаадан келген Авдий буреlle турмуштун кайнап жатканын тыйду. Жаңталашып кымгуут чуркаган калын элдин тобуна кириди. Жалпак-Саз бекеринен айттай Түркстан аймагындағы тогуз жолдун тоому болгон жер эмес.

Кайсы поездге түшүп, кантит кетиш керек, деги жанында бар болгону отуз беш сом менен кантит жан сактоо керек – Авдий ушуга бушайман эле. Эгер кассада чыпта болсо, ушерден Москвага чейин плацкарта вагонуна түшүү отуз сом турагат. Аナン эмнеге жашайт? Шишиген бутун, көгала денесин кантет? Оюна тумчуккан Авдий башы жерге саланды, станциянын эл быкбырайдай кайнап, абасы дем болгон бөлмөлөрүнөн оттү. Устүндөгү кийиминен тамтық жок, бети башынан тамтық жок. Аз келгенисп тектасын жарты жараңкасын балдак ордуна таянып алган бу кебетеси көзге урунтуу болуп, тегеректегилер кылчактап карай бериши. Поезддин расписаниесин коруу үчүн, перронго чыгып баратып, Авдий артынан бир милиционер кадала ээрчиp алганын байкады.

–Эй, жигит, токточу!-деп милиционер жанына келди. Кыжырлангандай катаал көз карашында ырайым корунбайт. –Буреlle эмне кылып жүрөсүн? Өзүң кимсин?

–Менби? Билесизби, мен деген гезиттин кабарчысы болом.

–Мени ээрчиp, бөлүмгө жүр. Ким экенини ошерден териштириp алабыз...

Эки жагын карат келаткан Авдий көргөн көзүнө ишене албай бакырып ие жаздады. Кире бериштеги улага бурчта арматура темирден согулган тордун ичинде, куду ажайыпканадагы кор болгон жырткычтар түспөлдөнүп, баягы наша жыйнагыч чабагандар отурат. Петруха, Лёнька, Махач, Коля, дагы бейтааныш балдар -баары болуп он эки. Командасы бүтүндой, болгондо командири гана жок. Кол баштаган Гриша озу жок.

— Ой, балдар, силерге эмне? Эмне болдунар? — деп элейе калды Авдий.

Чабагандардын бири да үн катпады. Кыбырап да коюшпады. Тор ичинде жалаң полдо бири- бирине ыкташып, азган-тозгон, капкандағы бөрүдөй сүзө тиктеген чабагандар тунжурайт.

— Булар сенин балдарынбы? — Лейтенант мыйыгынан кытмыр жымыйып койду.

— Ананчы! Баары менин балдарым!

— Ошондой де! — Лейтенант таң калган кыязда Авдийди тигиле тиктеди. — Бул, эмне, силердин кишиңербі?

Эч жооп болбоду. Баары ұлұройып жер тиктешти.

Ар бир жолду бөгөп, ар бир поездден силерди күтурған иттей кылып бирден тутпасам злеби! Менден күтулуп кете албайсыңа! — деп лейтенант жаалданғандан жаалданды. — Дағы сурайм, кабарчымын деген мобу самтырак ким? Ким бул неме? — Авдийди кольдон алып, тордун түбүнө жетелеп барды. Жакшылық менен айтқыла! Силердин кишиңербі?

Тынымга баары тунжурап турушту. Авдий таң калды: кечээ эле ээн талаада алып-учкан жигиттер, жүргүп бараткан поездди токtotуп түшүп алып, наша чегип маң болуп, аны вагондон ыргыта тепкен әргүллар азыр минтип шымдарынын куру жок кашаттарын карманып, жыланаяқ, кыязы, жылан баш, сууга түшкөн чычкандай шүмүройып, таяж жеген иттей үлүройып турушат.

— Ақыркы жолу сурайм,- деп лейтенант ачуусуна муунуп, энтиге дагы сурады. — Мен карман келген бу неме ким, силерденбі, же силерден эмеспі?

— Жок бизден эмес. — деди Петруха Авдийди олурас караң.

Экөө эл толгон заңга кайра чыгышты. Лейтенант Авдийди бир бош орундукка алып кирди да, отуруусун өтүндү, өзү да отурду.

— Сенден аябай суранам, жолдош,- деп лейтенант сырдашкандай чын көңүлүнөн айтты.
— Биздин ишке жолтоо болбоочу.

Ою кымгуут түшүп, деми кыстыкты, жүрөгү айланды. Коқустан жолуккан көпчүлүктүн арасында, абасы дымыккан залдын ичинде Авдий эстен танып отурду. «Алда жаным-ай.кыйналып баратасынбы, — деп коёт. — Адамдар неге мынча кызык жааралган? Киши менен кишинин иши жок. Айланып бүт ээн, ар ким тентирип өз бетинчө». Бу кыйналганы өтүп кетер, кайра калыбына келип, камактын капаатына калгандарга жардам бериш үчүн эптеп бир айла табарын құтту Авдий. Кечээ күнү алар өзүн өлүп тыңчысын деп жүргүп бараткан поездден ыргытып жибергендери артта калды. Тиги киши өлтүргүч мықаачылар, қылмышкерлер, арамдар азыр боорун ооруттай жинин келтирип, оч алууну каалатпайт беле. Жок, идеалист Авдий Каллистров турмуштун эч кандай сабагына моюн сунгусу жок, эч бир ойдан жүйесүнө да көнор эмес. Наша чабагандарынын женилиши – өзүнүн женилиши экенин, өзгөнүн камын жеп, өзүнүн жанын жеген идеасынын женилиши экенин ал теренинде сезип олтурду. Ушул оор жазадан күткарып калыш үчүн ал нашачыларга таасир эте албай койбодубу. Ошону менен бирге ал өзүнүн ушундай кечиримдүлүлүгүнүн азабын тартарын түшүнбөй койгон жок...

(657 сөз)

Ч. Айтматов

2. Автор тарабынан текстте көтөрүлгөн көйгөйдү жана анын актуалдуулугу эмнеде экендигин аныктаңыз.
3. Чыгармада козголгон койгөйгө карата жеке коз карашынызды эссеинин талаптарына ылайык далилдеп (аргументтештирип) жазыңыз.